

А. О. Діденко

здоб. III курсу, спеціальність «Право»

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики Т. В. Родіонова*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх – це особливий порядок досудового розслідування, судового розгляду та виконання судових рішень у справах, де обвинуваченими є особи, які не досягли 18-річного віку. Згідно з українським законодавством, кримінальна відповідальність настає з 16 років, а за окремі тяжкі злочини – з 14 років. Відповідно до ст. 499 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), таке провадження має на меті захист прав неповнолітнього, врахування його вікових та психологічних особливостей, сприяння перевихованню та ресоціалізації [3, с. 298].

Однією з ключових особливостей неповнолітніх є їхня підвищена вразливість до впливу дорослих, зокрема правоохоронців. Дослідження доводять, що неповнолітні схильні давати неправдиві свідчення через страх перед покаранням або вплив авторитетних дорослих осіб [1, с. 645]. Науковці приділяють значну увагу питанням кримінального провадження щодо неповнолітніх. Зокрема, Тищенко К.С. досліджує процесуальні особливості допиту неповнолітніх та їхню відповідальність у кримінальному провадженні [1, с. 646]. Устрицька Н.І. та Дільна З.Ф. аналізують гарантії захисту прав дітей, які потрапили в орбіту кримінального судочинства, наголошуючи на необхідності індивідуального підходу до кожного випадку [2, с. 275].

На нашу думку, існуюча система кримінального провадження щодо неповнолітніх в Україні має як позитивні аспекти, так і недоліки. З одного боку, законодавство передбачає низку гарантій для захисту прав неповнолітніх. З іншого боку, на практиці вони часто ігноруються або застосовуються формально. Це зумовлює необхідність удосконалення правозастосовної практики.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх відрізняється від загального кримінального процесу за низкою правових аспектів, а саме – до кримінального провадження щодо неповнолітніх залучаються спеціальні суб'єкти, зокрема: законний представник неповнолітнього (батьки, опікуни, піклувальники) – їх участь є обов'язковою на всіх етапах слідства та судового розгляду; педагог або психолог – присутній під час допиту неповнолітнього, що

забезпечує дотримання його прав; суддя (або колегія суддів) із досвідом роботи у справах неповнолітніх – у багатьох країнах діють ювенальні суди, проте в Україні така практика ще не впроваджена повною мірою [2, с. 276].

Кримінальний процесуальний кодекс передбачає жорсткі обмеження щодо застосування запобіжних заходів до неповнолітніх: тримання під вартою можливе лише у виняткових випадках, коли злочин є особливо тяжким і існує ризик ухилення від правосуддя; заміна запобіжного заходу на альтернативні форми контролю; досудова пробація – механізм оцінки ризиків та перспектив виправлення неповнолітнього без ув'язнення [4, с. 104]. Допит відбувається з урахуванням вікових та психологічних особливостей, що передбачає використання щадних методів опитування для запобігання вторинній віктимізації, заборону тривалих допитів, психологічного тиску та обману з боку слідчих [1, с. 646].

В залежності від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення до неповнолітніх замість кримінального покарання можуть бути застосовані альтернативні заходи впливу, а саме: програма примирення (медіація) між потерпілим та правопорушником; виховні заходи; умовне засудження або пробаційний нагляд як альтернатива позбавленню волі [4, с. 107].

Попри наявність спеціального законодавства щодо кримінального провадження стосовно неповнолітніх, практика його застосування залишається проблемною. Основними труднощами є недостатня спеціалізація правозастосовних органів, формальний підхід до реалізації ювенальної юстиції, а також відсутність дієвих механізмів ресоціалізації.

До проблем спеціалізації органів кримінального провадження можна віднести: відсутність ювенальних судів. В Україні не існує окремої системи ювенальних судів, які функціонують у багатьох розвинених країнах (США, Великобританії, Франція). Це призводить до того, що справи неповнолітніх розглядаються в загальних судах, судді яких часто не мають достатньої спеціалізації у справах дітей; обмеженість участі спеціалістів у слідчих діях. Закон вимагає присутності педагога або психолога під час допиту неповнолітнього. Однак у реальності такі спеціалісти часто виконують формальну роль і не впливають на процес слідства [2, с. 277].

Недоліки правозастосовної практики у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх:

– відсутність єдиних стандартів пробації для неповнолітніх. В Україні діє система пробації, однак вона ще не охоплює всіх неповнолітніх правопорушників. Досвід європейських країн показує, що пробація дозволяє ефективніше контролювати виправлення правопорушника, однак в Україні ця система не має достатньої інституційної підтримки [4, с. 107].

Після відбуття покарання неповнолітні часто стикаються із соціальною ізоляцією, труднощами у працевлаштуванні та відсутністю підтримки з боку держави. Це підвищує ризики рецидиву та повторного вчинення злочинів. Основні проблеми ресоціалізації включають:

– відсутність програм адаптації після відбуття покарання – в Україні немає ефективних державних програм, які допомагали б колишнім неповнолітнім засудженим повернутися до нормального життя. У більшості випадків такі особи залишаються без контролю, що підвищує ймовірність повторного скоєння злочину;

– низький рівень державної підтримки після звільнення – в країнах ЄС існують спеціальні центри підтримки колишніх засуджених, які допомагають їм із працевлаштуванням, житлом та освітою. В Україні такі механізми практично відсутні [2, с. 278].

Удосконалення кримінального провадження щодо неповнолітніх потребує комплексного підходу: створення ювенальних судів зі спеціалізованими суддями, адвокатами та слідчими, які володіють знаннями з дитячої психології та права. Необхідно активніше заохочувати альтернативні заходи впливу, такі як медіація, пробація та соціальна реабілітація, щоб мінімізувати позбавлення волі. Важливо також розширювати програми ресоціалізації, створюючи центри адаптації, та посилити контроль за дотриманням прав неповнолітніх через незалежний моніторинг слідчих дій і судових процесів.

Література:

1. Тищенко К.С. Особливості проведення допиту малолітніх та неповнолітніх на стадії досудового розгляду. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С.645–648. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/5/150.pdf> (дата звернення : 23.03.2025)

2. Устрицька Н.І., Дільна З.Ф. Ювенальна юстиція: окремі аспекти щодо її розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 63. С. 274–278. URL : <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/49.pdf> (дата звернення : 23.03.2025)

3. Резнік М.М., Столітній О.А. Права дитини у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 298–308. URL : https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_65_%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9-298-308.pdf (дата звернення : 24.03.2025)

*Секція V. Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального процесу,
криміналістики та судової експертизи*

---

4. Гусак А.П. Превентивні заходи пробації щодо неповнолітніх правопорушників. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2023. Вип. 2 (58). С. 104–109. URL : <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/285612/279634> (дата звернення : 24.03.2025)